

El Projecte escolta, de Beta a Alfa

ASUNCIÓN + GUASCH

La Gènesi del projecte

L'any 2005, vam estar convidats per Gressol a participar en el festival internacional de performance a La Bisbal d'Empordà, sota l'enunciat "La terra sona". El Nadal anterior, un tsunami a Tailàndia va ocasionar 250.000 víctimes directes. Els animals van pressentir la catàstrofe amb suficient temps per a sobreviure, els homes no. L'home contemporani no només ha perdut la capacitat d'escoltar la terra i les seves senyals, també està atrofiant el seu sentit de l'orientació, la mirada atenta, l'escolta sense pressa... Així va néixer *Anahata* (en sànscrit vol dir "el lloc del cor"), una performance que consistia, en essència, en escoltar-se el cor, per parelles, amb l'ajut d'estetoscòpis.

L'any 2005 va ser també important en el nostre itinerari com a parella artística perquè va néixer un treball en procés que sota el nom de *kenosi* acull un seguit d'accions artístiques entorn al buit. Per a nosaltres, el projecte Escolta s'inscriu en aquest marc de reflexió ja que conté molts dels elements comuns del corpus de *kenosi*: la participació compromesa del públic, la focalització, l'emergència d'aspectes personals del pensar i del sentir amb les seves conseqüències terapèutiques i finalment la trobada amb el buit, considerant el cor com a espai de buit, de trànsit i flux.(1)

Escolta és un projecte d'art públic, amb la voluntat de generar sinergies, moviment, reflexió i sobretot experiències. És un projecte artístic transversal que té, com bé diu Toni Clapés, "evidents ramificacions en el camp de la sociologia, de la filosofia i, em sembla, de la medicina". Quan vam començar a caminar no sabíem exactament cap on ens dirigíem, però sí sabíem d'on partíem: del fet d'escoltar com a experiència individual de condició per a la pau. Aquesta acció personal i senzilla havia de ser el punt on clavar l'agulla del compàs. L'abast dels seus braços estava per veure. L'ICIP va creure en el projecte i el va impulsar, implicant-se des de dins, oferint un suport real i participatiu, com a part de l'equip humà que l'ha fet possible.

El projecte inclou tres peces artístiques: *Anahata*, *Correspondències* i *Esborrar-se de mots*.

Anahata

La performance *Anahata* consisteix en quelcom tan simple com escoltar el cor mitjançant estetoscòpis. Al llarg de cinc mesos s'ha convocat els públics a diverses sessions a la seu de l'ICIP per a convidar-los a fer l'experiència de d'escoltar el propi cor i, després, escoltar el cor de l'altre. Aquesta acció simple permet connectar a un nivell no verbal i facilita la creació del buit imprescindible per a acollir l'altre, sense discursos. També s'ha repetit l'experiència en altres llocs com ara la galeria Carles Taché, galeria, MX, Setba zona d'art, galeria Vàlid Foto BCN, RAI art, Parlament de Catalunya, La Interior Bodega, TV3, Catalunya radio, RCD Espanyol, Plaça Catalunya (15M), Mercat d'Alella, El Terrat o el Teatre Ateneu de Gràcia.

Anahata ha anat creixent en la mesura que hi participaven les persones que volien fer aquesta experiència performativa de l'escolta i alhora formar part, amb la seva imatge, d'aquesta exposició. En acabar l'experiència de l'escolta, els participants podien escriure amb cera blanca sobre un paper blanc el que havien viscut. Aquets papers blancs s'han cosit entre ells formant un teixit i s'ha desvetllat el seu text el dia de la inauguració, quan finalment s'han cobert de tinta negra durant una performance de durada curta.

L'experiència d'*Anahata*, o l'escolta del cor, ha estat una font de riquesa per a tots els que l'han viscut. En primer lloc, hem observat respostes ben diferents en cada persona: calma, por, sorpresa, consciència d'un mateix, descoberta de l'altre com a diferent, de l'altre com a semblant, consciència de la fragilitat, fins i tot plor (2). Es tracta d'una experiència purament sensorial que evoca les experiències perinatals en les que el fetus, i després el bebè, reconeixen la veu de la mare (3) com a elements invariables que calmen l'angoixa i ajuden a trobar-se un mateix.

En segon lloc, ha obert vies per les que no teníem previst endinsar-nos, com ara la relació amb el món animal. Molts participants han volgut escoltar el cor de les seves mascotes (gossos i cavalls bàsicament),

establint així un contacte més atàvic amb la natura. L'escissió entre els homes i els animals donada pel pressupòsit dualista ànima/cos i la jerarquització que ens ha atorgat poder, situant-nos per sobre del món animal i separant-nos de l'entorn, ens avoca a una nostàlgia marcada per la tendresa i per l'enveja d'una innocència perduda.

En tercer lloc, el buit. La fascinació pel silenci, el buit de les possibilitats, del ser, d'estar. L'espai com a metàfora de l'altre que necessita ser habitat, entès, escoltat, cuidat. El buit com espai narratiu des d'on naixerà la paraula per habitar, per dotar de significat. El buit que implica renúncia fins i tot a voler dir escoltant (4). El buit d'Anahata és un buit-espai, que permet la circulació, la generació, com el pas de la sang i el riu de la vida. Experimentar aquesta mena de buit és una forma de desobstaculitzar i descongestionar, és un buidat terapèutic.

I finalment el cor, com a centre, òrgan bàsic de tot ésser vivent, l'únic centre del cos humà que sona. La parada cardíaca suposa l'acabament de la vida, la mort i el seu ritme que indica l'energia i l'estat en el que es viu. Hem constatat en totes les performances la relació de semblança a l'hora d'auscultar-nos, però no d'igualtat. El cor ens lliga a la vida matèrica, a la terra, però no tots els cors bategen igual, fet que ens obre els ulls a la consciència de la vida que ens habita i de la que habita en l'altre. Sentíem comentaris: "estàs nerviós", "estàs cansat", "estem en sintonia"... Aquest espai d'encontre posa fre a l'exigència i permet obrir vies per la pau.

Correspondències

La segona acció, anomenada CORRESPONDÈNCIES, és una acció de mail art i té una participació més limitada i intimista. Ha consistit en posar en contacte a 14 persones que d'alguna manera estan implicades en l'escolta, perquè ho viuen en primera persona o perquè reflexionen sobre el tema. Aquestes havien de comunicar-se per parelles mitjançant el correu electrònic, escrivint-se una carta que després es responien. Aquestes cartes, amb la seva respectiva resposta, es publiquen en aquest catàleg.

S'han seleccionat catorze persones que viuen l'escolta des de posicions molt diferents. Un primer grup té una professió especialment dedicada a l'atenció i la cura de les persones i els seus participants han estat formats per a escoltar; un segon grup de persones el formen aquells que dediquen molt de temps a l'escolta en les seves professions, malgrat no han rebut formació per a fer-ho; un tercer grup és el dels creadors, que experimenten l'escolta a un nivell que permeti l'emergència de l'obra i finalment hem volgut comptar amb una persona que viu l'escolta de forma especial, des d'una limitació sensorial com és la sordesa.

La singularitat d'aquesta acció ha consistit en la manera de respondre les cartes. S'havia de fer emprant les paraules de la parella, sense alterar l'ordre ni afegir-ne, només eliminant aquella part del text rebut que no ressonava en l'interior de cadascú. D'aquesta manera, la resposta de cada carta és un ressò: paraules que retornen, com el ressò de les muntanyes o d'una cova. Allò que afecta l'altre és el que ens retorna. En aquesta acció, l'altre es predisposa a ser afectat i a expressar la seva afectació, sense afegir, acollint. Aquesta acollida és la manera concreta d'establir una comunicació més empàtica i depurada. A partir de les respostes intervingudes, nosaltres hem manipulat plàsticament les cartes, foradant i tapant, en la línia d'anteriors accions de Kenosi.

Participants:

Raül Moya / José Antonio Calvo (barman /sacerdot)
Encarna Valenzuela / Elisa Grau (esteticista /psicoterapeuta)
César López /Teresa Giménez (activista / psicòloga)
Jordi Palou / Antoni Clapés (mediador de conflictes / poeta i editor)
Xus de Miguel / Pietro Melloni (mestra / metge radiòleg, sord)
Anna Ventura / Xavi Giménez (metge de família / director de fotografia)
Carlos Vilanueva / Marc Artigau (voluntari / director de teatre)

Esborrar-se de mots

Esborrar-se de mots és una obra de videoart creada específicament per a ser projectada a les pantalles exteriors de la sala d'exposicions de l'ICIP, que donen directament a la Gran Via de Barcelona. S'ha creat a partir d'un poema que el Víctor Sunyol ha escrit especialment pel projecte.

La peça està en una frontera de llenguatges ja que és molt sensorial però alhora recorre a la paraula com a element d'estímul i els versos flueixen com una textura que apareix i desapareix per l'efecte de l'aigua. Aquest flux dificulta la lectura lineal del poema, però permet captar la seva veu (5). El rerefons del vídeo és l'escolta des del buit, el buidar-se un mateix per a fer possible la comunió en l'acte mateix l'escolta. Si no hi ha buidar-se (esborrar-se mots) no hi ha trobar-se, ni ser, perquè som en l'altre i l'altre és en nosaltres.

De Beta a Alfa

El projecte escolta aborda la pau des d'una perspectiva personal i s'ha pensat com a dispositiu artístic per a oferir una eina eficaç i bàsica per a fer possible la pau: l'escolta. Escoltar, en primer lloc, per a una pau personal, en segon lloc per a una pau col·lectiva.

A mode de conclusió, volem esmentar la importància que té en els processos personals de pau la necessitat de teràpia, especialment dels molts aspectes del psiquisme primitiu (6). L'escolta no és només un concepte, és una experiència, i com a tal, resulta terapèutica no només per la persona escoltada sinó especialment per qui escolta; perquè els obstacles que dificulten el pas vers l'altre s'han alçat dins d'un mateix també a partir d'experiències.

Anar de Beta a Alfa és anar a l'inici, és retrocedir una lletra per tal de recuperar quelcom: recuperar la capacitat d'auscultar la terra, els cors, i allà descobrir la interioritat, la nostra i la de l'altre. L'art pot ser un medi de guariment i creixement per a molts aspectes del ser que requereixen d'intervencions sensorials i empàtiques. La performance, tal i com l'hem enfocat en aquest projecte, és una llenguatge adient i efectiu, per la seva forma compromesa de fluir.

NOTES

1 Maria Zambrano comença el capítol dedicat a la metàfora del cor de *Claros del Bosque* dient: *"En su ser carnal el corazón tiene huecos, habitaciones abiertas"*, y continua: *"Y así todo organismo vivo persigue poseer un vacío, un hueco dentro de sí, verdadero espacio vital, triunfo de su asentamiento en el espacio que parece querer conquistar solamente extendiéndose, colonizándolo, y que es sólo el ensayo de tener luego cada ser viviente un espacio propio, pura cualidad: ese hueco, ese vacío que sella allí donde aparece, la conquista suprema de la vida, el aparecer de un ser viviente. Un ser viviente que resulta tanto más "ser" cuanto más amplio y cualificado sea el vacío que contiene"*

2 *"El haber percibido el reiterado latir del corazón como pulsación del centro de la vida queda como una noticia inolvidable que aguarda ser revelada: irlo siendo. Y lo que acomete en el sentir primero de esta pulsación es su extraña vulnerabilidad, el brotar como en un extraño confín de la nada o con el vacío; con el no ser o con la muerte. (...) Y así, si se es fiel a este sentir que funda el simple percibir de la pulsación del corazón como centro de nuestra vida, queda su reiteración como victoria que se alza, la victoria de nuestra vida, o la de alguna otra en ella encerrada. Un centro de la vida, con su señorío único, sin palabra alguna. Contra ello toda razón queda sin razón alguna, mientras la verdad se le acerca como prometida, que no admite tan pronto ser desposada, que aguarda aún"*. Maria Zambrano, *Claros del Bosque*.

3 *"El fetus, doncs, està en un medi líquid en el qual rep tota mena d'estímul, entre els quals alguns, com el batec del cor de la mare, el so de la seva veu i el ritme del seu caminar són constants, encara que no sempre idèntics.(...) En néixer, el nadó es veu exposat per primera vegada a un entorn físic radicalment diferent amb estímuls desconeguts, que provoquen sensacions noves, com l'ambient aeri, la gravetat en absència de líquid, la sensació de l'aire que entra en el seu sistema respiratori, el soroll directe i brusc de la sala de parts i del personal que hi intervé... i al mateix temps perd el referent d'allò que durant tants mesos era habitual. Aquesta pèrdua inevitable exposa al recent nascut a unes sensacions fragmentades i inconnexes, font d'una gran ansietat. Les invariants que estaven presents durant tota la vida intrauterina s'hauran de retrobar en el contacte amb la mare, el pare o la persona que en faci la funció. Què entenem, però, amb "invariància"? Les*

invariàncies serien, d'acord amb Bion (1965.1970), els elements que al final d'una transformació, permeten el reconeixement del punt de partida. En el cas del nen, el reconeixement d'aquests elements invariants, de les sensacions percebudes a l'interior de la matriu i que poden ser retrobades en el món extrauterí, representen els primers nuclis dels sentiments de si mateix. VV.AA. Comprendre el psiquisme primitiu, com ens ajuda? Revista catalana de Psicoanàlisi Vol XXII/1-2

4 *“Escuchar es no oírnos escuchando / es más exhalar que un inhalar / más un entregar que un recoger. II. Escuchamos cuándo no esperamos oír, / cuando no confinamos la escucha, / escuchamos cuando también el oír calla. (III. Querer oír es aun querer decirse.)”* Hugo Mujica, Lo Naciente

5 *“Escuchar no es oír las palabras sino la voz / la que se sustrae al decirlas:/ el aliento atrás, / la cisura de cada palabra./ Las palabras, cada vez, son las de todos, / la voz, toda vez, es la única vez”.* Hugo Mujica, Lo Naciente.

6 *“La majoria d'autors estan d'acord que durant el primer període de vida el nen viu uns sentiments d'ansietat molt intensos, que es presenten en un moment en què la seva organització mental és del tot insuficient per fer-hi front. Sorgeixen de les sensacions caòtiques i sense sentit (que Bion anomena elements beta) que experimenta el bebè. L'aparell mental del nadó no les pot metabolitzar i li cal l'ajut de la funció alfa, un altre terme abstracte de Bion, que es refereix a la capacitat de la mare o de qui faci la funció materna, d'acollir les ansietats, els neguits, els plors i els crits del bebè i de retornar-los-hi donant-los un sentit, a través de la paraula, del contacte físic i emocional, de la presència i de la capacitat d'espera. Els elements beta seran així transformats en elements alfa, rics en significat i aptes per ser representats mentalment. A través d'aquest procés, el nen pot viure l'experiència de sentir-se contingut per la mare i pot introjectar una relació basada en la tolerància a la frustració i la incertesa.”* Comprendre el psiquisme primitiu, com ens ajuda? Revista catalana de Psicoanàlisi Vol XXII/1-2